

Dekoratív kandeláberek és utcabútorok tervezése

1. ábra. Az Országház előtti kandeláber

Valószínűleg a világítási berendezések megjelenése óta megkülönböztethetünk dekoratív és funkcionális kandelábereket és lámpatesteket. De milyen szempontok alapján képezhetjük ezt a két csoportot? Ha csak a szavak jelentését próbáljuk értelmezni, valószínűleg nem lesz korrekt a meghatározásunk. A funkcionális = rendeltetésszerű értelmezés az ebbe a csoportba sorolt berendezések esetében sem igaz napjainkban, hiszen a funkció mellett a forma is egyre nagyobb jelentőséggel bír. Vagyis a funkció nem szentesíti a formát, azaz a formatervező keze is meglátszik az igényes berendezéseken. Dekoratív = látványos, tetszetős, mutatós sem fedi a mai valóságot, hiszen egy dekoratív berendezéssel szemben is olyan műszaki igények merülnek fel - természetesen a mutatóságon kívül -, ami korábban leginkább a funkcionális berendezésekre

volt jellemző. Ha beruházói oldalról közelítünk a témához, akkor könnyen egyszerű árkérdéssé degradálhatjuk, vagyis az a dekoratív, amelyik drága, és az a funkcionális, amelyik olcsó, vagy az olcsónál is olcsóbb. Ha gyártói szemmel nézem, akkor mondhatnám, hogy ami nagy sorozatban, automata-, félautomata-szerszámokkal minimális kézimunkával készül minden feleslegesnek tűnő díszítőelemet elhagyva, az a funkcionális, és ennek ellenkezője a dekoratív, vagyis kis sorozatokban, egyszerűbb, olcsóbb szerszámokkal (persze a mai gyakorlatunkban egyre több példát találunk a drága szerzőmozással készülő termékekre is), sok kézimunkával, akár feleslegesnek tűnő díszítőelemekkel készülő berendezés. Persze nézhetjük ezt szakmán kívülről is a felhasználó, azaz az utca emberének a nézőpontjából is. Jó esetben fel sem tűnik, mert annyira megszokta, vagy annyira belesimul a környezetébe, rossz esetben igénytelen, ez a funkcionális. A dekoratív termékeknel lehet a megítélés pozitív, ha az utca embere egyszerűen szépnek, a környezetet díszítőnek, odaillőnek tekinti, vagy rosszabb esetben negatív, ha hivalkodónak oda nem illőnek, cirádásnak, feleslegesen drága holminak gondolja. Nyilvánvaló, hogy ezeken kívül még több szempontot is figyelembe lehetne venni, hiszen ezek a szempontok koronként, a technikai lehetőségek, a gazdasági helyzet, a kor izlésvilágának függvényében mindig változnak. Mivel ebben a cikkben a dekoratív kandeláberek és utcabútorok tervezését szeretném néhány példán keresztül bemutatni, ezért a fenti néző-

2. a, b, c, d ábra. Oetl kandeláber különböző korok lámpatesteivel

pontok sajátos összegzésével elsősorban a dekoratív berendezések definiálására vállalkozom.

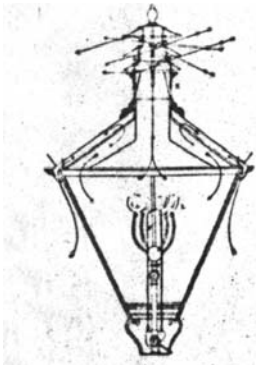
Tehát a dekoratív kandeláberek, utcabútorok a következő fő jellemzőkkel bírnak:

- természetesen első és legfontosabb a nevéből következően, hogy látványos, mutatós, tetszetős, díszes (a kor szellemének megfelelően),
- beleillik az épített környezetbe stílusával, arányaival,
- minden részlete kidolgozott, igényes, szinte kézműves munka,
- limitált darabszámban, vagy helyre készül, így az adott épületnek, hídnak, utcának, városrésznek, vagy városnak szinte jelképévé, védjegyévé válik,
- az alkalmazott anyagok, technikai megoldások szintén az igényességet sugallják.

Természetesen a legjobb példák azokból az időkből mutathatók be, amikor jelentős építészeink a legjellegzetesebb épületeiket alkották, így az Országház, a Bazilika, vagy a Lánchíd kandeláberai elválaszthatatlanok az adott művektől, hiszen tervezőjük szintén Steindl, Ybl, vagy Clark voltak. Főleg az Országház és a Bazilika kandeláberai képeznek elválaszthatatlan egységet az épületekkel, hiszen a két kandeláber kupolája szinte az épületek kupolájának kicsinyített mása (1. ábra). Az mindenki számára nyilvánva-

ló, hogy csak az emblematikus épületek "büszkélkedhetnek" saját kandeláberekkel, de városrészekre jellemző kandeláber típusokat már többet találhatunk. Ezekre is jellemző a jól megválasztott lépték és formavilág. Például a budai Várnegyed kandeláberai, vagy a pesti oldal sugárútjait, tereit díszítő Oetl kandeláberek.

Az elmúlt idők során persze voltak nehéz korszakai ezeknek a kandelábereknek, hiszen az ún. szakemberek tették a dolgukat, és az eredmény gondolom, mindenki számára magáért beszél. Ez a fotósorozat azt példázza, hogy hogyan "fejlődött" a világítástechnika (2. a, b, c, d ábra). A hajdan minden részletében kimunkált kandeláberből hogyan lett egyre korszerűbb lámpatestekkel és fényforrásokkal felszerelt világítási egység, ami a maga nemében két minőségi elemet is tartalmaz (műves öntött alsórész, korszerű és modern formavilágú lámpatest), mégsem gondolhatjuk azt, hogy ez a közvilágítás-korszerűsítés példaértékű megoldása lenne. Természetesen napjainkban ilyen esetek már nem fordulhatnak elő, hiszen a tervezők, beruházók, kivitelezők tudják, hogy a gyártók rendelkeznek megoldási javaslatokkal a korhű kandeláberek esetében is a legkorszerűbb világítástechnikai igények kielégítésére. Az alábbiakban néhány példán keresztül szeretném bemutatni, hogy

3. ábra. Kraussé féle regeneratív lángzó

napjainkban hogyan jönnek létre a dekoratív kandeláberek és utcabútorok.

Egy lámpatest újjászületése

Az első példa egy sokáig elfeledett lámpatestről szól, amelyik a múlt század elején Budapest legnépszerűbb, vagy legtöbb helyen használt gázlámpája volt. A Pallas Nagylexikon Kraussé féle regeneratív lángzóként említi ezt a lámpatestet, amit a korabeli fotókon fellelhetünk a Váci utcában, az Operaház, a Vígszínház környékén, vagy a Szabadság téren éppúgy, mint a Baross téren (3. ábra). A lámpatest igénye úgy merült fel, hogy szükség volt egy olyan lámpatestre amelyik méretezhető optikával rendelkezik, és lehetőség szerint ez az optika megfelelően védett is legyen. A geometriai vizsgálódás után kiderült, hogy a gyártásban lévő

4. ábra. Korabeli fotó a Vígszínház előtt

lámpatestekbe fizikai képtelenség elhelyezni bármilyen tükröt is. A fotóarchívumok átvizsgálásakor derült ki, hogy ez a hajdant volt gázlámpa tekintélyes méreteekkel rendelkezett valaha. Szerencsére sikerült találni olyan fotót róla, ahol egy ma is gyártott oszlopon látható, ráadásul kedvező perspektívában (4. ábra). Mivel a lámpatestből eredeti darab nem maradt az utókorra, így a méretek egzakt meghatározása csak ezzel az arányítós módszerrel volt lehetséges. Első lépésként egy virtuális 3D-s modell készült, ami meglehetősen természetesnek tűnt a gyártásban lévő lámpatestekhez képest. Ezért a szerszámozás megkezdése előtt 1:1 méretarányú lemezmodellt készítettünk annak ellenőrzésére, hogy ez a nagy tömegű lámpatest hogyan mutat az oszlopon, nem lesz-e "fejnehéz" az összeállítás. Az életnagyságú modell néhány napig üzemelt a gyárudvaron, és minden meghívott, vagy arra járó megfelelő arányúnak tartotta. A tekintélyes méreteknek egy előnye volt, hogy nem kellett cipőkanállal elhelyezni a tükröt, vagy a szerelvényeket. A méretek inkább akkor jelentettek gondot, amikor a szerelvénytér hozzáféréséről, biztonságos kezeléséről kellett gondoskodni. Az ilyen típusú lámpatestek kupolája általában öntött alumíniumból készül, de itt a nagy méretekből adódóan nagy súlyok jelentkeztek a számítások során, így félt volt, hogy a lámpatest nehezen kezelhető, sőt balesetveszélyes is lehet. Ezért olyan konstrukciót kellett kidolgozni, ami a lehető legkönnyebb, de mégis elég merev lesz. Így a kupola az öntött pártán kívül, hajlított és bordákkal merevített alumínium-lemezből, illetve a hajdan kéményként funkcionáló torony - napjainkban csak díszítő funkcióval bír - fémmomott alkatrészekből készül. A lámpatest alsórésze, az úgynevezett kosár pontosan a díszítettsége miatt csakis öntött alumíniumból készülhet (5. a, b ábra). A lámpatest tervezése során természetesen az optikai rendszerrel is foglalkoznunk kellett, bár egy meglévő kipró-

5. a ábra. Festetlen lámpatest

5. b ábra. Kész lámpatest

bált tükröt építettünk be, de a világítási próbák során azt tapasztaltuk, hogy a kosár pálcái zavaró árnyékot vetnek az úttestre, ha víz-tiszta oldallapokat használunk. Ezért, bár eretnek-

nek tűnt a gondolat - tükörrel szerelt lámpatest mattított oldallapokkal -, de az oldalakat különböző mértékű fényáteresztő-képességű lapokkal zártuk le a kísérletek során, és azt vizsgáltuk, hogy mikor tűnik már kevésbé zavarónak az árnyékhatás, valamint fénymérővel ellenőriztük, hogy a még a megfelelő megvilágítási szintet tudjuk biztosítani.

A végeredmény, hogy a lámpatest burája egy speciális UV-álló fóliával bevont ütésálló műanyag lapokból ragasztott, IP65-ös védettséget biztosító egység lett. A könnyű kupola felnyitásával és azt követő kitámasztással egy kényelmesen kezelhető szerelvényterű lámpatest született, ami díszítettségében, arányaiban teljes mértékben meg-egyezik a múlt századi lámpatesttel, viszont funkcióját, technikai megoldásait tekintve megfelel a mai kor elvárásainak. Ezzel a példával azt kívántam bemutatni, hogy hogyan

lehetséges egy múlt századi formavilágú berendezést újra életre kelteni, és hála a gondos tervezőknek újra helyet biztosítani azok között az épületek között, ahol valaha üzemeltek (6. a, b ábra).

Szentendre jelképe (a Dunakorzó kandeláberei)

A Szentendrei Önkormányzat régóta tervezte, hogy a szentendrei Dunakorzó nap-pali forgatagából az esti órákra is átmentsen némi hangulatot. Ennek többek között az egyik akadálya az volt, hogy este szinte sötétbe borult a város ezen része. Csak az úttest város felőli részén állt néhány beton-

oszlopra elhelyezett lámpatest, a sétányon nem volt semmilyen kandeláber. A város vezetői azzal a feladattal bíztak meg bennünket, hogy egy olyan kandelábercsaládot tervez z ü n k , amelynek tag-

6. a ábra. Szabadság tér

6. b ábra. Bazilika

7. ábra. Falikaros lámpatest

jai egyaránt alkalmasak a sétáló övezet, a szűk sikátorok, lépcsők és a csökkentett forgalmú közlekedési útvonalak megvilágítására. Az igények alapján a család három tagból állt össze. A helyszín alapos megismerése után a kandeláberekből kétféle fénypontmagasság (3 és 5,5 m, természetesen az ehhez tartozó fényforrás-teljesítményekkel) és egy lámpatestet tartó falikar alkotta a családot. A geometriai méretek meghatározása azonban csak a világítástechnikai számítások elvégzéséhez, a tervezett kiosztáshoz voltak elegendőek és természetesen fontosak. A kandeláberek formai megjelenése jelentette az igazi kihívást. A város vezető művészeit tömörítő zsűri azt az igényt fogalmazta meg, hogy a megvalósuló berendezések legyenek természetesen egyediek, kellőképpen művesek és utaljanak Szentendre múltjára. A város gazdasági vezetői óva intettek bennünket a túlzott szárnyalástól, tudniillik forrásoldalról, mint általában, itt sem volt végtelen a keret. A tervezés folyamata a városról fellehető régi fotók tanulmányozásával és egy korábbi tanulmányterv (a hajdan volt Kandeláber GMK készítette) felelevenítésével kezdődött. A fotóarchívum sajnos nem adott támpontot a tervezéshez, a tanulmányterv viszont részletesen taglalta a város jelképrendszerét, és sok falikar va-

riációt dolgoztak ki akkor a tervezők. Ez a jelképrendszer két dologra összpontosított, a város vízparti voltára és az évszázados kereskedői múltjára. Ez alapján az egyik jelkép a horgony, ami a hajózásra, kikötőre utal. A másik már nem ennyire egyértelmű, hiszen a ma embere számára a "4 percent", mint adó, nem egy kőbevésett, esetünkben "vasba kovácsolt" érték. A jelképeket, mint kiindulási adatokat elfogadva, a város gazdasági vezetőinek az igényét is figyelembe kellett venni, tehát olyan egyedi kandelábert kellett tervezni, amihez nem szükséges drága új szerszámokat legyártani, vagyis a meglévő mintakészlet felhasználásával kellett egyedi berendezéseket létrehozni. Természetesen azt sem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy a két fajta fénypontmagasságú kandeláberek arányosak legyenek egymáshoz, vagyis az öntött "alsószoknyák", lámpatestek csak formailag egyezhettek meg a két típusnál, méretük különböző kellett, hogy legyen. Mivel a sétány és az úttest világítását csak függesztett lámpatestekkel lehetett megfelelően megoldani, ezért a klasszikus, Eger típuscsaládra esett a választás, hiszen ez a lámpatestcsalád kínálja a legszélesebb méret és teljesítmény választékot. Az ismételt helyszíni bejárások alkalmával viszont azzal a ténnyel kellett szembesülni, hogy a Templomdombra felvezető szűk sikátorokban és a sétálóutcában nem minden

8. ábra. Kandeláber "fejezet"

9. ábra. Szentendrei Dunakorzó

helyen lehet olyan magasra elhelyezni a falikarokat a függesztett lámpatestekkel, hogy azok ne legyenek kitéve egy esetleges illetéktelen beavatkozásnak. A másik indok, ami miatt a falikarokon lámpatesttípust kellett váltani, az a korábbi berendezések iránti nosztalgia, hiszen néhány évig csonka gúla alakú (bár igen elhibázott léptékű) lámpatestek voltak felszerelve. A falikar esetében még további változásokra volt szükség a kandeláber karjaihoz képest, hiszen a kandeláberek karjainak csúcsban végződő motívuma, pontosan az előbb említett alacsony homlokzatmagasságok miatt egyszerűen felszerelhetetlenné tette volna őket. Ezért a falikaroknál csak a horgony motívum jelenik meg a jelképek közül (7. ábra). A kandeláberek tervezésénél külön gondot jelentett az 1- és 2-karú változatok kidolgozása, hiszen ezen motívumok közül a horgony egy szimmetrikus, míg a 4-es szám aszimmetrikus felépítésű. Végül a direkt jelképek használata helyett ezek funkcióval történő felruházását választottuk megoldásként, vagyis a lámpatest-tartókat mintegy alátámasztja a horgony, a csúcsra helyezett 4-es szám pedig lezárja, összefogja. Ez a formavilág szinte magától értetődővé tette, hogy csak kovácsoltvasból lehet megvalósítani ezeket a kandeláber "fejezeteket" (8. ábra). Bár nagyon

sok előtanulmány, egyeztetés megelőzte a prototípus elkészültét, a végleges darabszám legyártása előtt 2 mintadarab felállítására került sor a szentendrei Vujicsics téren, ahol a város lakói életnagyságban szemlélhették meg a Dunakorzóra tervezett darabokat. Hivatalos közvéleménykutatás ugyan nem készült, de a visszhangok alapján a város vezetői nyugodtan megrendelhették a berendezett mennyiséget. Azóta ezek a berendezések olyannyira Szentendre jelképévé váltak, hogy szinte minden kiadványon, képeslapon hangsúlyos elemként vannak jelen, amellel nem elhanyagolható tény, hogy a Dunakorzó esti fényei egyre több vendéget vonzanak egy kellemes esti sétára (9. ábra). Ezen a példán azt kívántam bemutatni, hogy meglévő elemek felhasználásával, új gyártóeszköz beruházása nélkül is lehetséges egyedi, dekoratív berendezéseket létrehozni, ha megvan a megfelelő megrendelői és gyártói együttműködés, gondolkodás.

Új forma és technológia (Fából vaskarika, avagy a budaörsi fakandeláberek)

Amikor az emberek azt hallják, hogy fakandeláber, valószínűleg a többségük arra a sudár fenyőfából faragott, kátránnyal átítatott vilanyópóznára gondolnak, amelyek hosszú évtizedekig szolgáltak a falvakban. Napjainkban ennek a szónak már új jelentése van, főleg tőlünk nyugatabbra, de szép hazánkban is egyre több helyen találkozhatunk ezzel az igazán dekoratív kandeláber fajtával. Az első példakénti alkalmazásra Budaörsön került sor, ahol egy tízemeletes panelházakkal körülölelt, meglehetősen barátságtalan és lepusztult park felújítása kapcsán kerültek beépítésre. De mit is értünk fakandeláberen? A lényege az, hogy az oszlop meghatározó felülete fából készül. Ez gyakorlatilag az ajtót tartalmazó alsórész fölötti kúpos, vagy hengeres, néha hasáb alakú árbóc, amelye vagy a lámpatest, vagy a lám-

10. ábra. Kandeláber alsórész és padok

patestet tartó falikar kerül. A budaörsi példában, az ajtót tartalmazó alsórész is faburkolatot kapott, és itt fontos megjegyezni, hogy csak a burkolat készül fából, a teherviselő részek minden esetben acélból készülnek (10. ábra). A faburkolat anyaga a fenyőtől a különböző egzota fajtáig terjedhet, igény és pénztárca függvényében. Ami azonban minden fajtánál meghatározó az a speciális tömbösítési módszer (a Tungsram-Schröder Rt. saját szabadalmi védettséggel rendelkező technológiát használ), ami biztosítja az üregességet és a tartósságot (repedésmentesség). Nagyon fontos kihangsúlyozni a tartósságot, hiszen a kételkedők egyik ellenérve ezzel az újfajta anyaghasználattal szemben pontosan a tartósság. A tömbösítés és a megfelelő favédelem azonban biztosítja az elvárt tartósságot, viszont a szándékos rongálás ellen csak a nevelés nyújthat biztonságot. A park tervezőivel és a beruházókkal együtt úgy gondoltuk, hogy a környe-

11. ábra. Kandeláber Hestia lámpatesttel

zet nevelő hatása talán megvédi ezeket a berendezéseket. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az elképzelés helyes volt, hiszen a több mint egy éve üzemelő berendezéseken semmilyen szándékos rongálás (vésés, faragás vagy festés) nem fedezhető fel. Néhány gondolat a felállított berendezésekről. A háromféle kandeláber közül kettőn a legkorszerűbb lámpatestek kerültek alkalmazásra, a 3 m-es oszlopon az Alura lámpatest indirekt világító változata, az 5 m-es karos szerkezetre pedig a Hestia mikrotükrös kialakítása került felszerelésre (11. ábra). A park egyéb utabútorainál is a minél több fa használatára törekedtünk, ezért a szemetesek oszlopa, vagy a pergola is tömbösített fából készült. Külön említést érdemel az újszerű formavilágú pad, mert az általában használt padok ülő, illetve háttámla felülete több darabból készül, itt viszont egy-

12. ábra. Padok , pergola és kandeláberek Alura lámpatesttel

egy szintén tömbösített önálló elemmel valósítottuk meg (12. ábra).

Mindhárom bemutatott tervezési folyamat tanulsága az lehetne, hogy a dekoratív berendezések - mivel ezek kerülnek leginkább emberközelbe - tervezése, gyártása és természetesen a telepítése nagyfokú körültekintést igényel minden résztvevőtől, hiszen ezek a berendezések, mint korunk emlékei maradnak majd az utókorra, példázva a mai kor szakmai tudását, igényességét. Mindig az lebegjen a szemünk előtt, hogy ezt talán még az unokáink is látni fogják.

Kelemen László